

የቦታ ሂሳብ ሂሳብ ትኩረት

[illegible]

U S F U

Ի ՄԱՐԵՏԻԷ ՈՒ ՎԵՅԵՑԻՎ: Ը Ենեալիկի լսողի
 ճիգովանէլի իշխանին եւ բարաւ ի հոմսին Վիէնն
 դարը իր ծանոթ Կանէ ու կ'ըսէ որ աս երիւնի անձնից

9. 12. 9, 2. 12. 9.

— Կատրիդի տարածումը կերպարգ. բաժնին միջ

— Սակեթը աշխարհի մին կը պատմե
որ Մատախտ ու գիւլէտ Ամախշ ցեղերը, որոն
Չապաշտի ապստամբութեան ատենը Հանգարտ
խաղաղ կեցած էին, ուս օրիւր Յիւտոյ գնդ
ՅՅԼ հոգւոյ փոյլ ինկան, որոնք Պու Գառապէն Ա
ղիին կը դառնային։ Եւ երկու կողմնոյ մէջ սաստ
կուիւն եղաւ, որն օր Արարացոց յաղթուելով ըն
ցաւ. Արարացիք շատ մեծած ու վերաւոր ունեցա
նակ Գապղիացոց կողմնէ մէջ յիմնադրեալ մը մ
ուաւ, ու մէկ տեղակալ մ'ալ ծանր վերաւորեցա

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36	37	38	39	40	41	42	43	44	45	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75	76	77	78	79	80	81	82	83	84	85	86	87	88	89	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	100
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----

աղաքաներն քաջին, եւ սկսան իրենց բոլոր ճիգը
 թափել: ճաղառն եւ հեղուն միջոցներով գծախո-
 տութեամբ մեր աղպայիներէն քստի մը գործակից-
 ներ կամ՝ խնայող մանկիներ գտան, եւ հայկերէն լե-
 զուա կամ հայերէն գրով տաճկերէն լիզուա՝ զա-
 նազան գրաւածքներ կը հրատարակէին: Իրանին
 գրեթէ յայտնի իրենց անաւամբը, երբեմն անանուն
 ու միջոց անուղղակի՝ տեղադրուելու եւ օրադիրնե-
 րու ձեռքով: Կեցող: Զմեռնայի մէջ 50—60 հաւա-
 քանակ մեծ ու օրադիր գրուածքներ տպուէին, որոնց
 մէկն ալ ի հետեւստ կամ ի մերձուստ՝ բողոքա-
 կաններուն միտքը տարածելու հողով շինուած էն:
 Առատանդուապիտ այսչափ շատ գրուածք չունէ-
 ցան, բայց հոն ալ բաւական տնարաններ հանդիպ-
 ան, ծածուկ եւ ձիւ բաժնելու: Զմեռացին, որոնց մէկուն
 մէջ առ քրիստոնէական աղանդը իր վնայ շարժու-
 ցան զապոյտաւ առդր: համար՝ մարմնակի խորին
 մարդասիրտ խեղով կամ ուրիշ՝ յիմարական մտած-
 անք էրկիրս բոլոր ան լինակներն՝ որոնք արեւ-
 մտան եկեղեցւոյն հետ միացու- լին իր ծոցը
 կ'ընդունէր եւ ամեն ալ հաւատարմութեւ բողոքա-
 կան կը համարէր ու մէկ դէպքէ կը քննէր, պայման
 եւ բողոքի բողոքականները, շինաները, Կահմատա-
 կանները, Հնդկաստանի ու Ճինաստանի կառուա-
 ները եւ այլն: Ի՛նչ որտաւ: Բողոքականութեւնն
 Նաեւ Մայիս կողին ասանկ հայերէն կամ հայկերէն
 գրով տաճկերէն տեղերն տպուեցան, բայց ասոնց
 ոճը շատ օտար ու խառն ըլլալով՝ կ'երևալ որ ուր-
 անք կամ՝ բողոքական քաղաքներն էին կամ
 տաղիով որտեղ ունէին հայաբնակ: Իսկ մարդ-
 որտաւ: Կորնուի Կատանդուապիտ, Կարին ու Շու-
 շի Հայոց մէջէն 40—50 անձինք գլխաւ որտեղ գրու-
 անքան ուժով մարդոցն, եւ նոյն քաղաքները շատ
 խառնութիւններ պատճառեցին: Զմեռնայի մէջ
 թէ յաջող լինէն ունեցան: Իրտեստանի կառու-
 անք գաւառներուն մէջ ուսման առջեւ նաեւ բնա-
 քանական փորձերը հրաւիր պէս հաւատարմութեւ
 մտքով փաստուելու ճիշտեցան, զորն որ Եւրոպայի
 Կահմատա՝ շատ տարի յոտալ տաղիով ու գոր-
 շելով հրատարակեց: Իրենց առ ամեն գործածը նա-
 մոյններուն մէջ ոյմպեւ կը ցուցնէին ու կը ցու-
 ցնէին որպէս լիւր բազմութիւն ու հազարաւոր մար-
 դիկ իրենց աղանդին դարձուցած ըլլան: Բժշկ Ի-
 լինք հետ միասին ուր տեսնուէր կամ կը իրտե-
 կամ իրենցով գիրք մը կը գնէր, տեղադրուելու մէջ իր
 տեսնէն ալ կը գրուէր ու գործողներուն կարգը կը
 համարուէր:

Եւ ամեն բաներէն բաւական յայտնի է՝ երեւոյ
 ինէ իրենց պիտանն էր եւ է՝ Հայերը բոլորակաւ
 թխան գարձրենք։ Բայց ասիւ աւելի եւս ամենեւ
 եւ բացպայտ յայնչեւոր Համար՝ վերը պատմութեան
 իրական գեղեցիկութեան վրայ կ'ազդէր աւելցնել նաեւ
 առ մագիկներուն գրոյթ Եւստակիոս միտքը։ Հայաս-
 տան ճամբարգագծիւն ընող մարդիկներուն հաստ-
 բաւոր պրերէն եւ եւրոպական լրագրիներու մէջ
 Հայոց վրայ գրած ասիւայի հաստմաներէն գտն
 բոլորական քաղաքները գլխաւորաբար երկու ման-
 տենագրութիւն ունին Հայոց վրայ։ մէկը գերմանե-
 րէն 1835 թ. Գերմանացի բողոքական պաշտօնատէրի
 մը՝ նպատակ ունէր թխանքի Պետրոսով պաշտօն, եւ
 անունն է՝ «Հայաստան պատմական հանդէս ուղեման
 վիճակի Հայ ազգին»։ Իսկ երկրորդն է անգլիերէն
 Լոնտոն տարած տնտեսական Բարոյական խաղաղ-
 կու թիւերը ի Հայաստան աշխարհի ի Սփիւնոյ եւ ի
 Տուայքի»։ Սենք երկրորդին քննութիւնն ուրիշ
 անգլիական թիւը աւելցնել, առ հեղ միայն աւելցնել
 էական մասերը կը քաղենք։ Ասոր հեղինակները
 յայտնի ընեն, բայց ոչնչէս կը կարծուի ինէ Ռուսի
 Հայաստան գաղաղ Տիգրիք, Ստրեմիս եւ Հոնաքերը
 բոլորական քարոզիչներն ըլլան։ Գրքին սկիզբէն
 միշտն վերջը Հայոց վրայ մեծ համակրութիւն, սեր,
 դո՛ւնաս, անոնց օգնելու մեծախափառ եւանդ, ան-
 շահասեր նահանգաւորութիւն առ քրիստոնէական
 մարդասիրութիւն մը կը վայելի, ոչնչայն որ մարդուն
 պիտոյթիւնն էր քաջ հաստատու, ինէ իրենք ստու-
 պի միայն բարեբարութեան հոգին մը շարժելով՝
 Հայոց օգնութիւն ընելու եղած ըլլուն։ Եւստակիոս
 ամեն վերնաշարք խորհրդուն մէջ մարդ անունն ան-
 զերու ալ կը հանգիստ՝ որոնց մէջ նոյն բողոքական
 հեղինակներն իրենց բուն միտքը կը յայտնեն ու կը
 մատնեն, Եւստի եւ կարգադրող կը տօնաւորի Եւս-
 վին փորձութիւնը մեկդ ի նպատակ։ Առ անգլիերէն միայն
 երկրորդ խաղաղ իրենք հեղին է։ Եւստի Եւստի Գրի-
 օրը Եւստակիոսին ձեռքով բոլոր Հայ ազգին առան-
 դեպ քրիստոնէական կրօնին վրայ խաղաղութեան
 12—13 էրեւան մէջ կ'ըսեն թէ «Բարեբարութեան»

Հայոց ազատագրական մարտը միշտ էլ շատերու հեշտում էր, այլ լայնագույնի ուղիորդելու նպատակով։ II. Գլխավորին ստիճանագրած ժողովուրդական իրենց ժողովրդի ներքին շարժառիթներն իրենց, ապագային բան մըն է, մարտիային օգնել է, անոր համար Հայոց միջին նկունստական մեղքերը զերբայց եւս ուղիւն։ Յարր Գրիգոր Լուսաւորիչ, երբորդ դարձն կէտք քրիստոնէական կրօնը ստիճանով, եւ նոյն դաւ լուսն վերջէին ու չորրորդ դարուն սկիզբը ստիճանով, եւ լինակտ քրիստոնէութեան սկզբնական տղերք ու առաքելական դարուն այնչափ մօտ էր, բայց ստիճան ինքն ու իր մասնականից մեծամեծ վարդապետները չէն կրցեր ընտրել լին ոյն է մարտի առաքելական կրօնը, եւ առ երկկանքն աղանդաւորները կրցեր եւ ըստ իրենց մօտայն սրտել ու գտնել, որ որ բարձրագին ասոր հակառակ պէտք էր ըսել, ժամն զե հոս խօսքը սարդ զիտութեան մը փայլ չէ, որն որ հոգհետեւ աւելի եւս կրնայ ծագելի։ Ներկորդ՝ առ Գերգեղանի հեղինակները 20-րորդ եւ իրեն մէջ՝ առնել մը Հայաստան մօտել ուղղ Գաղղիկեանները յիշելով (չորոնք Հայաստանեայց եկեղեցւոյ Հայր միտքան դատապարտելին, մեղեցին, ու հիմնական բողոքականներուն նման միտքութեանները ունենալուն համար՝ հերոսական համարեցան), կ'ըսեն որ այդպէս եւս առաջին է խորնը, որ առաջին ժողովուրդն որակ Գերգեղանի աղանդները պարտաւորելին, զորոնք առաքել ծնունդաւ ու առաջին համար, *։ Լոյզ առ բողոքական ջարդողներն ուրախ որ ընդու լինակն, եւ օրադիմելուն մէջ հրատարակել տան լին իրենց քրիստոնէական իրենց աղանդին դաժմանել չէն ուղիւ, այսու ամենայնիւ վերի խօսքերէն յայտնի է որ իրենք չէն համար եւ ուղիւ չէն սեպեր Ս. Գրիգորին ստիճանագրած վարդապետական իրենք, որն որ սարդ գրոց եւ ընդհանուր եկեղեցւոյ վարդապետականեցը համաձայն է, եւ իրենց գրքին ամեն մէկ երեսը շարունակ կը կրկնեն լին Հայոց խեղճութեան օգնելու է մարտ առաքելական կողմնադրականութեան ստիճանագրութեան, մարտ ուղիւ դարձնական խօսքն ուղիւն ընելով, ինչպէս որ իրենք իրենց ընդունած տղանքը կը կոչեն, ուստի եւ կը տեսնուի լին Հայոց աղիւ բողոքականութեան որաւայ կ'ուզեն։

Ի այց իրենց աս դիտաւորութիւնը հոս կանոն
շահներ, հապա յաւար է՛ն իթոյ եւ ուրիշ բանե-
րու վրայ ալ կը ձգուի, այսինքն Հայոց յարգաւոր-
ւածիւնը, բարեւթիւնն ու դիրքը մտածելով՝ կ'օղորն
որ Դաւի պոռնքը իրենց աշակերտն զատարկին, եւ վեր-
ջէն անոնց ձեռքով նստի։ Եւրոյր արեւելեան աղջկոյր
շահին, զորն որ 100նրորդ իրենին մէջ ուսանիկ կը
լստցաւարեն։ «Աստուած Հոյոց աղբը տանցէլեան
ցեղերուն մէջ ցրուեց, եւ լեւպէտ արտաբուստ նե-
ղութիւն կրեցին ու ներքուստ ինկան, ի վերայ այսր
ամենայնի մինչեւ ցոյսսը գտնիկա պոնեց։ Հայերը
էե լեւ միայն Տաճկաց, Պարսից ու Արաբացոյց հեա,
հարա նաեւ Թաթարի ցեղերուն, Դպակներու,
Քիւրաերու եւ ուրիշ Ասիական լիոնորանց ազ-
գիւրուն հետ իբրի։ Կրայի, իբրեւ, հպասակ, իբրեւ
կաճառ աճանք ընտանեկան հարգողակութիւն ու-
նին, եւ ամենայ լեղուն իրենց ինայնիկ չկուին պէս
լինեալցիկ կը ետօնեն։ Աս մեծ նշանաւորութիւն ունե-
ցող դարապան անանեղով՝ շատ յարմար է աս ողբը
նոյն ցեղերուն համար խմբւ մ'ընել։ Աս ողբը նայն
ցեղերուն մէջ բուն ուղտմանկ մ'ըլլալով՝ եւ բարալի
քարազաց բնկելութիւններուն մտադրութեան մե-
ծապէս ուղտմանի է . . . : Աւելմ իրենց Հայոց վրայ
օնեցած սերը, զանոյր բուսաւորելու եւստեղ վրայն
իրենց շահեւ հոմար, եւ դպէտ զի զանոյր արալիկ
եւսրը իրենց ունեցած մեծամեծ գաղափարներուն
գործիք ընեն ու ծառայեցրեն։

Իսկոյն կը մնայ իրենց աս կրկին դիտաւորութիւնը
կատարելաւ միտց գտնելու վրայ, իրենց ուս տղ կը
գտնեն: Ռուսաստանի Հայոցմէ յոյսինքն կարած
են, որովհետեւ տէրութիւնը ցիւրեմը հմեկից դուրս
հանեց, ուստի աշխրհին համկաստանի եւ պարս-
կաստանի Հայոց վրայ զրած են: Գաստը շահէլու
համար, կ'ըսեն (Երես 102—103), ուրաք է ձե-
մարան մը կամ մեծ գայլոց մը հատտաւել, որուն
մեջ հայ երիտասարդներ ժողովելով՝ գիտութիւններ
առատ անաշխի մեկնութիւն, աստուածաբանութիւն,
եկեղեցական պատմութիւն ու քանի մը էություններ
լեզուներ սորվեցնելու է, այնպէս որ հոկեկը երկու
բողոքական կրթութեամբ հայ եկեղեցականներ
քորոյնքն ու միանգամայն պիտանի թարգմանի-
ներ: Ըս ձեմարանը, կ'ըսեն, ալլա տեղ մ'ըլլալու
է, եւ ամենէն, յարմար կը համարեն Ս-լա (Երես
104), ուր ուրաք է հատտաւել, կ'ըսեն, անտոս-
րանական (քաղաքական) մարդ պարոց մը, զորն ոչ
պատմաբանութիւն, թարգմանութեան ու տար-

գրով թեան կենդրոն Ժ՛րնելու է : Հաղկիլ ելած Հայ
վարպետները բոլոր Երեւելիք, Պոլսի Եւփա, Ասորիք,
Միջագետք խաւքելու է : որովք գիւտաւորաբար Պա-
լիւս, Չմիւռնիս եւ Յրապիղոս հաստատուն կայա-
րաններ գնելէն ետքը՝ երթան աւել տարանակէն
քարոյրութիւններ ընեն, շաւաղուռն սխալը պատրաս-
տեն, քահանայից մէկէն ընդունակները ընեն ծառ-
նան, շատ տեղուաւք դասաւանդներ բանան եւ պին :
Իսկ Պարսկաստանի Հայոց համր, կ'ըսեն, Դաւիթ-
(լ.թ.ն 105) ամենէն յարեալ է, որ կրթութեան
Պաշտատ, Մուսուլ, Եւփա ու միւրեւ Հնդկաստան
կրնան իրկուիլ : Աս ամեն քաղաքները Մայքայի
կենդրոնական ձեւաւորանին հետ միայեալ պիտի ըլ-
լուն (Երեւ 105), անոր հետ պիտի ինքնակցին, հար-
կաւոր բաներն անկի պիտ'որ բնութենն եւ պին :

Ընտանիքի առ է իրենց հարստացած մտածմունքն ու դրով աւանդած յատակագիրը, որուն փոյլ կ'ուս-
ղեն իրենց գիտած արևելական բարոյականութեան
շէնքը կանգնել: Միջևն, հիմակ անհարսին ծախք
ըրին պիտաւորաբար Հայերը դարձնելու համար,
բայց յաջողութիւն մը չստանան: Հիմակ առ հնարքին
ձեռք դառնին, որն որ որչափ առջիններէն աւերի
յուսակից կ'ընեայ նէ իրենց, կարծեմք թէ մեր ազ-
գայնիքներէն ոչինչոք յայտատ որս կ'առ բազմաթիւ նէ
(proselyte) չեն կրնար գտնել, որովհետեւ իրենց
վերջնական նպատակն ու բանեցուցած մեքենա-
րութիւնը մերկնոց առջեւ յայտնի է: Եթէ իրենք
Ճշմարիտ քրիստոնէական սէր ունին, ինչպէս որ
գրեթէ ունեւ ամէն երեսին մէջ ջուլջուլու կը ջա-
նան, թող սուտ պատճառներով երկպառակու-
թեանց սերմ ցանկով՝ իրենց պէս մեր ազգն ու
բազմապատիկ Ճշմարիտ յրաժմեն, ու ունդիւս-
թեամբ կարող կտոր չնոնեն: Ընդդէմ առ Հիստորիան
Ամերիկայի Միացեալ տէրութիւններուն մէջ բաւա-
կան տնկումն ու մեղաւոր մարդիկ կան, թող երթան
իրենց համաճարեղ միտքը նախ անորոք կրննելու եւ
մարդրու. իսնայցիւն, բայց աւերի աղէկ կ'ընեն եթէ
վարդապետներու չախտած երթման նախ իրենք Բն-
դ դրայիս Նիւտան (Newman) եւ ուրիշ ստոնց նման
տուգիւ. քաջահմուտ սուրտաճարաններէն սորվին
թէ որն է Ճշմարիտ քրիստոնէական կրօնք:

Հոս տա՛ արեւելք ստաւազ քարոզիչներուն
 թուոյն վաղ քնդհանոր գաղափար մը տալու հա-
 մար՝ Ուիլենցի ժողովրդուն (Volksefreund, Փեւ-
 ճաշի) ըստած օրալիսն դրած հաշիւ մերիւնաց
 էր հաղորդէր։ «Ըս բողջական քարոզիչներէն
 Կետարեանց Ռէյ քործողն է Բերքինս (Perkins),
 Հայաստան՝ Տուայդ, Պարսկաստան՝ Սլոտտարդ
 (Stoddart), Եւրոպա՝ Էի Սթիւ, Բամբայ՝ Սթիւեն-
 սոն (Stevenson), Ճեմաստանի Բանդուն քաղաք
 Բրիճմէն (Bridgeman) ու Ուելս Ուելլեան (Wells
 Williams)։ Եւրոպացի քարոզիչներն Եւրոպէի Ռէյ
 ունին 35 քարոզարան (mission), արեւմտեան Եւ-
 րասիա (Պարսկաստան, Հայաստան, Եւրոպա, Սլո-
 թերիլ ու Սորբ Սփա) նշնուէս 33 քարոզարան,
 Հնդկաստան 66, Սինա 29, Ճեմաստան 43, Ուլիս-
 նիս 27։ Ըստնք գրեթէ ամեն արեւելեան լեզու
 ներս. համար տարրան ունին,»

ቀይ ጊዜ ቆይቶ ስህላህ

$L = \frac{1}{2} \int_{-\infty}^{\infty} \left(\dot{\phi}^2 + \frac{1}{2} \phi^2 \right) dx$

Եւ զՊԵՐՍԻ պատճապան պիտիք (Պարս Լաթաւա, Իւ
տալ, Կասաբէ- քէ Էն) պարտադէմ քաղաքայի ա-
րուստաւոր, ամենէր, ուսումնական մարդիկ են, ու-
րոյք տէրութիւնէն ամենեւեմ ինքնակշիւնն ու գգնա-
նէն եւ զինուորական փնակներ շատ տիրողք իրեն-
տարիոյն կը հոյան: Ասոնք պաշտօնն է տէրութեան
նորքին թաթկապագութիւնն ու խաղաղութիւնը պա-
հն, այս կերպ փոխն ի փոխը քաղաքներու մէջ ապա-
սել, պիտի քորն կ'ապահանորդ (շա) պարտալ, ասդին
անդին կ'աւ խառնաւ թիւեր գաղթի ցրտել, եւ անակաւ
մը աստիկանութեան (էն Էն) պորք տեսնել եւ գրտն
իմ ճառքի եւ ան ատեն նաեւ պատարադրելով քաղաք-
ներ պաշտպանել: Բայց ասգայիին պատճառները հաս-
տատուելուն բուն նպատակը նախ ան է որ պատու-
րապանակամ զօրաց տեղ իրենք աս ծառայութիւն-
ներն ընելով, քաղաքներու մէջ անոնք հայկաւո-
րութիւնն ու թիւը պակսեցնեն, եւ պարտէս անբու-
խեան ծախքը քիչաւորով մարսելը կամ տուրքերն
ալ ընէ մը թիւ թեւեմն: Երկրորդ նպատակներն է
աղղայիին իրաւանց ու աղատութեանց պատճառն ու
պաշտպան ըլլալ, անանկ որ տէրութիւնը ազգին իւ-
րաւանցը ձեռք պագցնելու որ ըլլայ, կամ թիւ բանք
ազգը եւ կամ ազգին մէկ մասը բուն ըլլալով տա-
նիկ ուղի, իրենք իրեն կ'ապահանորդ զինուոր-
ներու ըլլալով, ան բանք կատարելու կը ջանան, եւ
շատ Տեղ պէնքերուն տէրութեան դէմ կը պարծնեն,
ու անոր փրկ թիւգիր կ'ըլլան իսկ մէկուր բոն պա-

* Kurze historische Darstellung des gegenwärtigen Zustandes des armenischen Volkes. Petersburg, 1831. Verlegt bei J. Brieß.

* Missionary researches in Armenia, by F. Smith and G. O. Dwight, London, 1881.

* Fast ist zu vermuthen, daß unter dieser schwarzen Hülle Schüler Christi verborgen waren, welche die Welt nicht kannte und eben deshalb verfolgte. S. 20.

